

INTELIGENCJA TWÓRCZA (ujęcie psychologiczne i socjologiczne)

Inteligencję definiowano na wiele sposobów, łącząc ją najczęściej ze szczególnego rodzaju sprawnością umysłową. Inteligencja współdziała ze zdolnościami z różnych sfer ludzkiej psychiki. Dlatego termin «inteligencja» stosuje się szerzej, a w związku z tym – wyróżnia się kilka jej typów: kognitywną (abstrakcyjną), werbalną, społeczną, emocjonalną, kulturową i twórczą. Miano inteligencji przysługuje również warstwie społecznej żyjącej z pracy umysłu. Obecnie, inteligencją określa się osoby zajmujące pozycje zawodowe wymagające wyższego wykształcenia. O inteligencji mówimy, iż zajmuje się twórczą pracą umysłową.

Słowa kluczowe: *inteligencja twórcza (ujęcie psychologiczne), inteligencja (ujęcie socjologiczne), innowacja społeczna.*

Wprowadzenie. Inteligencję definiowano na wiele sposobów, co jest dowodem, jak trudno ją jednoznacznie określić. Jednakże chętnie wyrażamy opinię, że inteligencja to rodzaj szczególnej sprawności umysłowej, która umożliwia jednostce: sprawne korzystanie z nabytej wiedzy oraz skuteczne zachowanie się wobec nowych zadań i sytuacji, aktywne przetwarzanie informacji, przekształcanie ich z jednej formy w inną poprzez operacje logiczne, na poziomie abstrakcyjnych idei, w celu lepszego przystosowania się do zmiennego środowiska. Często łączona jest ze zdolnościami: adaptacji do nowych warunków i wykonania nowych zadań (W. Stern), rozwiązywania problemów (J. Piaget), dostrzegania zależności, relacji (Ch. Spearman), uczenia się (G. Ferguson) czy zdolnością do twórczego, nie tylko mechanicznego, przetwarzania informacji, by tworzyć nowe pojęcia i ich nieoczekiwane połączenia. Inteligencja jest również określana jako właściwość psychiczna, która przejawia się we względnie stałej, charakterystycznej dla jednostki efektywności wykonywania zadań (B. M. Tiepłow).

Jeszcze w latach osiemdziesiątych XX wieku inteligencję sprowadzano do zdolności czysto intelektualnych. Obecnie uważa się inteligencję za zjawisko heteronomiczne, źródła inteligentnego

zachowania człowieka okazują się bowiem liczne i ulokowane w wielu miejscach struktury umysłu człowieka.

Inteligencja współdziała ze zdolnościami z różnych sfer ludzkiej psychiki. Dlatego termin «inteligencja» stosuje się szerzej, a w związku z tym – wyróżnia się kilka jej typów: kognitywną (abstrakcyjną), werbalną, społeczną, emocjonalną, kulturową i twórczą.

Miano inteligencji przysługuje również warstwie społecznej żyjącej z pracy umysłu, wykształconej ostatecznie w XIX wieku głównie ze zubożałej szlachty, ale również ze stanu mieszczańskiego, rzadziej bogatego chłopstwa i podupadłej arystokracji (Szymczak 1981, s. 797). Obecnie, inteligencją określa się osoby zajmujące pozycje zawodowe wymagające wyższego wykształcenia. O inteligencji mówimy, iż zajmuje się twórczą pracą umysłową.

Inteligencji przypada szczególna rola w społeczeństwie – stanowi ona wzór naukowy, kulturowy. Zadaniem najwyższej wagi inteligencji, odpowiadającym wymaganiom współczesności, zdają się być innowacje społeczne. Jak piszą E. Pol i S. Ville (2009), innowacja społeczna to termin, który prawie każdy lubi, ale nikt nie jest pewien, co to znaczy. *Niektórzy naukowcy chcieliby odrzucić to pojęcie, twierdząc, że nic nowego nie wnosi do tego, co wiemy o innowacjach, jest zbyt ogólne, aby mogło być użyteczne* (Jędrych 2013, s. 91). Innowacje społeczne często nazywane są reformami, a to dlatego, że odnoszą się do różnych problemów, które społeczeństwo, chcą przetrwać, powinno rozwiązywać (Encyklopedia socjologii, 1998).

Innowacjami społecznymi są wszystkie działania oparte na oryginalnym wykorzystaniu posiadanych zasobów, w tym materialnych, ludzkich czy dotyczących zaangażowania partnerów z różnych sektorów gospodarki czy dziedzin nauki w celu rozwiązania istotnych dla danej społeczności problemów. Może to dotyczyć wykorzystania sprawdzonych już rozwiązań w odniesieniu do nowych grup społecznych lub obszaru działalności, jak i wypracowania nowych, a nawet eksperymentalnych, rozwiązań do znanych problemów. Dopuszczalne jest krzyżowanie obydwu tych rozwiązań, ponieważ innowacyjność społeczna ma opierać się na nieskrępowanym opracowaniu nowych, idących na przekór utartym schematom rozwiązań (Social Innovation Europe, 2011).

CZEŚĆ A – ujęcie psychologiczne

Inteligencja twórcza. Badania nad cechami indywidualnymi osób twórczych dowodzą, iż inteligencja «psychometryczna» słabo koreluje ze zdolnościami twórczymi, że zdolności twórcze zależne są od poziomu inteligencji: osoby o niskim ilorazie inteligencji są zwykle mało twórcze, natomiast osoby o podwyższonym ilorazie inteligencji mogą być twórcze lub nie. Korelacja twórczości z inteligencją słabnie w miarę starszych roczników dzieci oraz coraz to wyższego przeciętnego poziomu uzdolnień intelektualnych (Nęcka 2000, s. 802).

Warto w tym miejscu zastanowić się, czy słusznym jest określenie «inteligencja twórcza». Badania bowiem dowodzą, że do twórczego myślenia i działania inteligencja może i jest konieczna, ale nie jest składnikiem wystarczającym. Nadto, gdyby określić inteligencję twórczą jako zdolność lub grupę zdolności wytwarzania nowych informacji, rozwiązywania problemów, okazałoby się, że opisujemy inteligencję, zwłaszcza kognitywną, lub dajemy dowód istnienia szczególnego zbioru zdolności w ramach inteligencji. Czy zatem termin «inteligencja twórcza» ma rację bytu, czy nie jest czasem mnożeniem «bytów»?

Będę wyrazić opinię, iż słusznym jest formułowanie nowego określenia «inteligencja twórcza» i wprowadzanie go w obieg. Rozpatrzenie umiejętności twórczych, ich analiza w kontekście poziomów twórczości może okazać się dowodem wystarczającym i utwierdzającym w słuszności używania tego terminu.

Umiejętności inteligencji twórczej. Wśród wielu umiejętności twórczych, niejednokrotnie wymienianych przez licznych badaczy formułujących indeksy zdolności, umiejętności, dyspozycji twórczych, należy wskazać te, które wymieniane są najczęściej przez autorów i mają szeroki zakres, a mianowicie: spostrzegawczość, ciekawość poznawcza, wrażliwość na problemy, motywacja immanentna, wyobraźnia, wyczucie sytuacji i dostosowanie się do nowych sytuacji, wykorzystanie okazji i wykorzystanie zasobów oraz przedsiębiorczość.

Spostrzegawczość. Spostrzegawczością nazywamy zdolność dokładnego i wiernego odzwierciedlenia rzeczywistości, zauważania szczegółów, różnic i podobieństw itp. Spostrzegawczość osobowości

twórczej przejawia się w dostrzeganiu problemów wymagających rozwiązania – bliska jest więc wrażliwości na problemy, nietolerancji wobec wszelkich braków i niedociągnięć rzeczywistości.

Można by zastanowić się, czy oto wynalazcy są bardziej spostrzegawczy niż przeciętni ludzie? Na to pytanie nie ma jednak jednoznacznej odpowiedzi. Z jednej strony – nie ma wątpliwości – spostrzeganie niesprawności i błędów czy prawidłowości i harmonii decyduje o zrozumieniu sensu problemu i stanowi dlatego początek pracy twórczej. Dla człowieka o małej spostrzegawczości nie istnieje wiele problemów, jako że nie zauważa on specyfiki danej sytuacji, różniącej ją od innych sytuacji typowych. Życie takiego człowieka jest spokojniejsze, bo mniej w nim sytuacji zastanawiających i zaskakujących, które niepokoją i pobudzają do myślenia człowieka o silnie rozwiniętej zdolności spostrzegania (Dobrołowicz 1984, s. 93). Z drugiej zaś strony o wybitnych twórcach opowiadane są różne anegdoty, świadczące o ich roztargnieniu, czyli niezauważaniu rzeczy, dostępnych każdemu laikowi.

Globalnie ujmując można stwierdzić, że spostrzegawczość człowieka zależy od dwóch czynników: 1) od posiadanej wiedzy i doświadczenia oraz 2) od zdolności psychicznych. Z jednej strony bogate doświadczenie i wiedza operacyjna sprzyjają trafnej obserwacji, gdyż – jak stwierdza W. J. B. Beveridge – jedynie znajomość tego, co normalne, umożliwia nam dostrzeganie rzeczy odbiegających od normy i niewyjaśnionych. Z drugiej strony (...) sama wiedza i doświadczenie nie gwarantują dostrzegania problemów (...), a nawet można mówić o ograniczającym wpływie doświadczeń osobistych oraz wiedzy, gdyż pod ich wpływem większość ludzi w procesie spostrzegania skupia swoją uwagę tylko na tym, czego z góry oczekują (...), nie zauważają istotnych dla procesu twórczego momentów (tamże, s. 94).

Ciekawość poznawcza. Ciekawość określa się jako reakcję emocjonalną na bodźce nowe, zmienne i konfliktogenne, wywołujące konflikty poznawcze, czyli problemy (Tokarz 1989b). Dzięki «czystej», pozornie niczemu nie służącej ciekawości, możliwe jest podjęcie działań ekspolaracyjnych w różnych dziedzinach twórczości, zwłaszcza w twórczości naukowej (Nęcka 2001, s. 92).

Osoby o nasilonej ciekawości poznawczej częściej podejmują problemy, dłużej i intensywniej nad nimi pracują i nie zadowolają się odpowiedzią powierzchowną lub pozorną. W rezultacie częściej wpadają na dobre pomysły. Przede wszystkim jednak częściej dostrzegają problemy do rozwiązania lub możliwe do osiągnięcia cele twórczego działania. A operacja dostrzegania i wynajdywania problemów uchodzi za krytycznie ważną fazę procesu twórczego” (...). Związki ciekawości poznawczej z twórczością wynikają z faktu, że zaciekawienie motywuje nas do stawiania pytań i uporczywego poszukiwania odpowiedzi (tamże, s. 92-93).

Z ciekawością związanych jest wiele emocji pozytywnych: zdziwienie, zdumienie, zaskoczenie, fascynacja, pasja. J. Dewey scharakteryzował je jako odczucie trudności. Mówi się również o pewnym niepokoju wewnętrznym, zachwianiu równowagi emocjonalnej, niepewności lub rozdrażnieniu.

Wrażliwość na problemy. Wrażliwość na problemy jest ważnym czynnikiem myślenia dywergencyjnego (Guilford 1978). Wrażliwość na problemy opisana jest jako wykrywanie braków i niedostatków w rzeczach, zjawiskach, sytuacjach. Kojarzona jest z dostrzeganiem trafnych i odkrywczych następstw i konsekwencji działań. Osoba wykazująca się wysokim poziomem wrażliwości na problemy:

- przejawia ciekawość i zainteresowanie światem, dostrzega różnorodność świata, interesuje się wielością spraw, zwłaszcza złożonych;

- jest dociekliwa, chętnie zadaje pytania, nie zadawała się odpowiedziami oczywistymi;

- *lubi spekulacje myślowe i antycypowanie zdarzeń, często zastanawia się, «co by było, gdyby...», i dochodzi do interesujących przypuszczeń. Jej pytania nierzadko nie dotyczą tylko faktów (co, kto, jak), ale wybiegają w przyszłość (co będzie, jeśli...), stając się pretekstem do snucia oryginalnych wyobrażeń i spekulacji myślowych (Szmidt 2013, s. 307);*

- definiuje nowe problemy, redefiniuje problemy znane, dostrzegając nowe ich sensy.

Wrażliwość na problemy to wyraz poszukiwań poznawczych.

Motywacja immanentna (intrinsic motivation), nazywana także motywacją autonomiczną lub wewnętrzną, polega na czerpaniu

satysfakcji z samej czynności tworzenia, w samą czynność tworzenia wpisana jest nagroda (Amabile 1996; Nęcka 2000). W przypadku autonomicznej motywacji poznawczej aktywność twórcza jest spontaniczna, wynika z czystej ciekawości poznawczej, powstaje w wyniku żywego zainteresowania przedmiotem działania twórczego w warunkach swobody wyboru tematu, jak i kierunku poszukiwań (Tokarz 1989a; 1989b). Zaciekawienie powstaje bez nacisków społecznych i presji zaspokojenia potrzeb, ma więc wartość dodatnią i jest dla twórcy przyjemne. Składnikami motywacji autonomicznej według T. Amabile (1996) są: zamiłowanie, a nawet obsesja, będąca kombinacją wysiłku, samodyscypliny i wytrwałości, oraz połączenie pracy z zabawą.

Wyobraźnia. Wyobraźnię ujmuje się jako zdolność człowieka, proces lub stan psychiczny. W znaczeniu węższym określa się ją jako zdolność umysłu do tworzenia obrazów mentalnych opartych na aktualnych lub wcześniejszych doświadczeniach zmysłowych, a także jako zdolność do tworzenia nowych wrażeń i idei dzięki danym bezpośrednim lub przechowywanym w pamięci (Limont 1996, s. 9-10). Panuje powszechna zgodność, co do podziału wyobraźni na odtwórczą i wytwórczą (twórczą). Wyobraźnię odtwórczą określa się jako aktualizację psychiczną przedmiotów, zdarzeń, sytuacji wcześniej spostrzeganych (Szewczuk 1979) – ma więc bierny charakter. Wyobraźnia odtwórcza łączy się ze standardowym funkcjonowaniem każdej jednostki.

Wyobraźnia twórcza ma zaś czynny charakter. Przez dynamiczny charakter wyobraźni twórczej rozumie się zmienność i ruchliwość obrazów, umożliwiającą ujęcie doświadczenia w różnorodnych, stale zmieniających się formach (Dobrołowicz 1989). Wynikiem twórczego procesu wyobrażeniowego jest wytwór mający cechy nowości. Wyobrażenia twórcze są nowymi obrazami, powstałymi z nałożenia się różnych spostrzeżeń lub w procesie świadomego łączenia różnych wyobrażeniowych odpowiedników minionych spostrzeżeń (Szewczuk 1979).

Wyobraźnia ma ścisły związek z pamięcią. Wyobrażenia może charakteryzować różny stopień dokładności, a ewentualna ich deformacja związana jest z procesami przechowywania informacji. Wyobrażenia twórcze w tym sensie łączą się z pamięcią, że

wykorzystują dane wcześniej zmagazynowane. *Niekiedy w wyobrażeniach twórczych napotykaemy obiekty stanowiące kombinację cech innych obiektów: przykładem może być Sfinks lub Pegaz. Istnieją również wyobrażenia oderwane od rzeczywistości bardziej aniżeli wspomniane wcześniej «składanki»* (Zdankiewicz-Ścigała, Matuszewski 2000, s. 187). Proces ten określa się jako fantazjowanie lub fantazja, czyli proces, w którym materiał wyobrazeniowy ulega znacznemu przetworzeniu.

Ważnym mechanizmem wyobraźni twórczej jest *czерpanie informacji znajdujących się poza sferą świadomości człowieka. Korzystanie z podświadomości lub nieświadomości przez wyobraźnię twórczą powoduje, iż efekty jej działania przybierają często formę znaków, symboli, które dopiero w trakcie świadomego opracowania interpretowane są w taki a nie inny sposób* (Limont 1996, s. 29), tzn. zyskują na znaczeniu, stają się czytelne i jasne. Twórczy proces wyobrażania cechuje «pozalogiczność» (Dobrołowicz 1989). Według autora procesowi temu towarzyszy ograniczone wnioskowanie logiczne, zwłaszcza procesowi odkrycia naukowego.

Wyobraźnię twórczą charakteryzuje wielokierunkowość, rozbieżność – można mówić o dywergencyjnym charakterze wyobraźni twórczej. Z tego wynika również hipoteza na temat ścisłego związku wyobraźni z myśleniem dywergencyjnym. *Jest ona zatem strukturalno-funkcjonalnym elementem zdolności twórczych człowieka* (Limont 1996, s. 29).

Proces tworzenia owych wyobrażeń i myśli na podstawie wcześniejszych doświadczeń i wiedzy – proces dynamiczny, dywergencyjny, często nieświadomy i pozalogiczny wyobraźni twórczej opiera się na jednym z dwóch mechanizmów. *W jednym przypadku wyobraźnię twórczą uważa się za właściwość związaną z szerokim i nietypowym kojarzeniem informacji, w drugim natomiast z przekształceniem informacji. Kojarzenie i transformacje, według wielu badaczy, odbywają się przy wykorzystaniu analogii i metafory* (tamże, s. 29). Operacje wykonywane przy tworzeniu wyobrażeń twórczych mają charakter transmorficzny, tzn. występują w nich przejścia między różnymi modalnościami zmysłowymi. W przypadku, gdy wyobrażenia twórcze ograniczają się do jednej modalności, wtedy dotyczą one przypisywania elementom obrazu nowych własności.

Przykładem tego może być animacja czy inwersja barwna (Zdankiewicz-Ścigała, Matuszewski 2000). Cechami, które przypisuje się wyobrażeniom twórczym, są także obrazowość określona jako obrazy umysłowe bądź wizualno-przestrzenne oraz metaforyczność myślenia (Limont 1996). Wyobrażenia twórcze są efektem intencjonalnych zabiegów podmiotu. Istotne znaczenie dla funkcjonowania wyobraźni twórczej mają więc procesy emocjonalno-motywacyjne. Emocje mogą stanowić komponent wspomagający funkcjonowanie wyobraźni twórczej. H. Selye wspomina o uczuciu miłości lub przynajmniej pożądania, które wspomaga w początkowym etapie proces twórczy, W. Gordon zaś twierdzi, iż to uczucie przyjemności poprzedza znalezienie oryginalnej idei (Dobrołowicz 1989). Emocje mogą też stanowić tło dla procesów wyobrażeniowych – wtedy wyobraźnia twórcza rozumiana jest jako głębokie zaangażowanie w rozwiązywanie problemu (Limont 1996).

Wyczucie sytuacji, dostosowanie się do nowych sytuacji. Wyczucie sytuacji można opisać słowami A. Góralskiego (1996) jako zdolność do eksplorowania nieświadomości, do zgłaszania idei i pomysłów, nawet wówczas, gdy wydadzą się one niejasne i słabo uzasadnione. To także umiejętność posługiwania się drugą – obok intelektu – władzą poznawczą, tj. intuicją.

Dostosowanie się do nowych sytuacji zawiera *umiejętność «próbowania inaczej», wybierania nieoczekiwanych i trudnych do spostrzeżenia możliwości, dostosowanie się do zadania, odnajdywanie tego, co może w danym przypadku prowadzić do rozwiązania oraz umiejętność osvajania inności, osvajania obcości, czynienia «swoim» – także dla innych, nie tylko dla twórcy – tego, co jest w dokonaniu twórczym zasadniczo nowe, nowe, a więc nieznanne (...), wymagające wysiłku przyswojenia, uczynienia zwyczajnym, własnym, bliskim* (Góralski 1996, s. 15).

Wykorzystanie okazji, wykorzystanie zasobów. Zapewne określenia te mogą być ujęte wielorako – tu przyjęta zostanie jedna z możliwych perspektyw: zasoby jako kwalifikacje i kompetencje człowieka. Kwalifikacje to zdobyte wykształcenie i wyszkolenie, kompetencje zaś to udowodnione zdolności do stosowania w praktyce posiadanych kwalifikacji oraz właściwego i zgodnego z etyką

zawodową wykorzystywania cech osobowych i umiejętności nabytych w trakcie praktyki zawodowej.

Kwalifikacje zawodowe obejmują umiejętności, wiadomości i cechy psychofizyczne niezbędne do wykonywania danego zawodu (Kwiatkowski, Sepkowska 2000, s. 9). Kwalifikacje zawodowe są zawsze potwierdzane określonym certyfikatem. Można przyjąć za T. Oleksynem, że kwalifikacje zawodowe obejmują wykształcenie, wiedzę zawodową, umiejętności zawodowe i cechy psychofizyczne (Oleksyn 2000, s. 61). Zgodnie z literaturą przedmiotu wyodrębnia się cztery rodzaje kwalifikacji zawodowych:

1) kwalifikacje ponadzawodowe, które stanowią podstawowe wymagania potrzebne w każdej pracy, zarówno zawodowej, jak i w pracach pozazawodowych (np. społecznych) i wyrażają się w pozytywnych nastawieniach i pozytywnym stanie fizycznym oraz są wyrazem ukształtowania podstawowych umiejętności działania praktycznego i umysłowego; kwalifikacje te nie są ukierunkowane i nie uprawniają do wykonywania żadnego konkretnego zawodu;

2) kwalifikacje ogólnozawodowe – charakterystyczne dla pewnego obszaru zawodowego, na które składa się zwykle grupa zawodów;

3) kwalifikacje podstawowe dla zawodu – przyporządkowane do konkretnego zawodu i zawierające główne umiejętności potrzebne do efektywnego wykonywania zadań;

4) kwalifikacje specjalistyczne – stanowiące o umiejętnościach dodatkowych, specyficznych dla danego zawodu, które należy utożsamiać ze specjalizacjami zawodowymi lub specjalnymi zakresami pracy.

Kompetencje zawodowe to zdolność wykonywania czynności w zawodzie dobrze lub skutecznie, zgodnie ze standardami wymaganymi na stanowisku pracy, wspierana określonymi zakresami umiejętności, wiadomości i cechami psychofizycznymi, jakie powinien posiadać pracownik (Kwiatkowski, Sepkowska 2000, s. 13). Przywołując definicję T. Oleksyna możemy powiedzieć, iż kompetencje to te czynniki leżące po stronie pracownika, które zapewniają zdolność do skutecznego działania (Oleksyn 2000, s. 61-62).

Kompetencje zawodowe to pojęcie szersze, obejmujące zarówno potrzebne do wykonywania zawodu kwalifikacje, jak i zdolność

przystosowania się do nowych sytuacji, wymagających wiele własnej inicjatywy i zaangażowania, prowadzących do skutecznego działania. «Skuteczność» to domena kompetencji odróżniająca je od kwalifikacji (Konecki 2002). Zatem kompetencje to zdolność skutecznej realizacji określonych zadań związanych z pracą lub osiągnięcia pożądaných wyników.

«Kompetencje związane z wiedzą» to przygotowanie do wykonywania konkretnych zadań w ramach zawodu, specjalizacji, stanowiska czy organizacji. W tej kategorii mieszczą się kompetencje, które opisują to, czego pracownik nauczył się do tej pory i co może zastosować w odpowiedniej sytuacji. Wiedza może dotyczyć faktów, wydarzeń, procedur, teorii.

«Kompetencje związane z umiejętnościami i zdolnościami» dotyczą czynników niezbędnych dla odniesienia sukcesu w konkretnym zadaniu w pracy. Należą tu dobrze znane od dawna kompetencje komunikacyjne, umysłowe, interpersonalne, organizacyjne, techniczne, biznesowe, przywódcze, samozarządzania itp.

«Kompetencje związane z uzdolnieniami» odnoszą się do potencjału pracownika, możliwości jego rozwoju, wykorzystania uzdolnień w celu zdobycia nowych kompetencji. Ich znaczenie jest tym większe im bardziej przedsiębiorstwo nastawione jest na zmiany i konieczność rozwoju «nowych kompetencji».

«Kompetencje związane ze stylami działania» opisują cechy osobowe, które determinują np. orientację społeczną, zorientowanie na współpracę, sposoby realizacji celów.

«Kompetencje związane z zasadami i wartościami» dotyczą zasad, wartości, wierzeń, pozwalają na określenie motywów działania. Odnoszą się do tego, czego poszukuje się w pracy oraz do ról życiowych, które wpływają na dokonywane wybory.

«Kompetencje związane z zainteresowaniami» oznaczają preferencje dotyczące zadań i rodzaju pracy oraz środowiska pracy. Mają wpływ na efektywność, zwłaszcza wtedy, kiedy rodzaj pracy jest w pełni zgodny z rodzajem zainteresowań pozazawodowych.

«Kompetencje fizyczne» odnoszą się do dyspozycji związanych z fizycznymi wymaganiami stanowiska pracy.

Przedsiębiorczość. Natura przedsiębiorczości (Tyszka 2000, s. 350-378) nakazuje uznać ją jako rodzaj aktywności, działania.

Aktywność ta wyraża się w tworzeniu czego nowego, a zarazem mającego określoną wartość. Przedsiębiorczość wymaga nakładu czasu i wysiłku, a także podejmowania ryzyka psychicznego lub społecznego, nie rzadko finansowego. Owe nakłady podejmowane są po to, by uzyskać nagrodę w postaci zysku materialnego i osobistej satysfakcji. Tak rozumiana przedsiębiorczość może być realizowana w dowolnej niemal dziedzinie: gospodarce, nauce, wychowaniu, polityce.

Przedsiębiorczość może być także rozumiana jako cecha określonych osób. Osoba przedsiębiorcza ma skłonność i zdolność do inicjowania oraz realizowania nowych, odważnych działań. Wyróżnia się specyficznym systemem wartości: potrzebuje niezależności, gdyż niechętnie podporządkowuje się innym, oraz przykłada większą wagę do własnego przedsięwzięcia niż do życia rodzinnego. Osobą przedsiębiorczą kieruje motywacja osiągnięć, motywacja do ciągłego poprawiania własnego wykonania – jest więc silnie skoncentrowana na swoich obowiązkach, dąży do najlepszego wykonania zadań, realistycznie podchodzi do wyznaczania celów.

Podejmowanie ryzyka wymienia się jako główny wyróżnik osób przedsiębiorczych. Brak jednak dowodów empirycznych potwierdzających tezę, że osoby przedsiębiorcze są bardziej skłonne do ryzyka. Kłopot polega na tym, że pojęcie ryzyka jest niejednoznaczne. Gdy badano biznesmenów, okazało się, że mogą oni przejawiać skłonność do ryzyka w biznesie, a unikać ryzyka osobistego – stąd twierdzenia, że skłonność do ryzyka nie jest jedną prostą cechą osoby.

Przedsiębiorczość nie jest zależna od wykształcenia – są przedsiębiorcy z wykształceniem wyższym niż przeciętne, a i bez wykształcenia. Wynik badań sugeruje, że osiągnięcia w tej dziedzinie wymagają zdolności, które nie są specjalnie rozwijane w trakcie zdobywania formalnego wykształcenia. Nie oznacza to jednak jakoby wiedza osobista i doświadczenie nie były ważne dla przedsiębiorczości. Jednakże większe znaczenie zdaje się mieć wychowanie i postawa rodziców – dziecko wychowywane przez rodziców przedsiębiorczych ma okazję uczyć się tego typu działalności.

Krótko zasygnalizowane umiejętności twórcze są szeroko zakresowe: każda z umiejętności z osobna łączy się bowiem z innymi umiejętnościami, zdolnościami, dyspozycjami oraz z cechami osobowości twórczej. Interesujący tu nas termin «inteligencja twórcza» wymaga przeanalizowania umiejętności twórczych (choćby tych powyżej opisanych) w kontekście poziomów twórczości. E. Nęcka (2001) twórczości wyznacza cztery poziomy; mamy więc twórczość: płynną, skryształizowaną, dojrzałą i wybitną.

Twórczość płynna to raczej potencjał twórczy jednostki, zawarty w elementarnych procesach poznawczych, emocjonalnych, motywacyjnych, decydujących o możliwościach jednostki w zakresie wytwarzania pomysłów; stanowi jednak niezbędny składnik rozwoju innych rodzajów twórczości. Twórczość tego poziomu charakteryzują: zadziwienie światem, zadawanie pytań, wyobrażenia, myślenie dywergencyjne, otwartość, optymizm, zabawa, radość przygody.

Twórczość skryształizowaną autor opisał jako *wykorzystanie potencjalnych zdolności ideacyjnych w dążeniu do obranego celu lub w procesie rozwiązywania problemu* (Nęcka 2001, s. 217). Dla twórczości skryształizowanej istotne wydają się więc: wiedza i doświadczenie w określonej dziedzinie, wiedza i umiejętności rozwiązywania problemów, w tym wiedza i umiejętności stosowania metod i technik twórczego rozwiązywania problemów, stawianie pytań, redefiniowanie problemów, realistyczne stawianie celów, motywacja zadaniowa, (chęć rozwiązania problemu), dobrze rozwinięte procesy poznawcze, (biegłość operacyjna przetwarzania informacji), generatywność (skłonność do spontanicznej emisji zachowań oraz tendencja do wypróbowywania nowych schematów myślenia i działania), poszukiwanie przyczynowości (nastawienie na wykrywanie związków przyczynowo-skutkowych między zjawiskami, zwłaszcza związków między własnym zachowaniem a możliwymi następstwami), intuicja, przeświadczenie o dobrze wybranej drodze.

Twórczość dojrzała związana jest z podejmowaniem ważkich celów lub problemów, wypracowaniem rozwiązań mających status dzieł twórczych. Tak opisanej twórczości dojrzałej można przyporządkować (prócz powyższych umiejętności) kolejne: selektywność wyboru problemów do rozwiązania (jasne, zdecydowane wartościowanie, ukierunkowana uwaga tylko na pewne

aspekty otoczenia, selektywny odbiór i przetwarzanie informacji), gruntowną wiedzę ekspercką w danej dziedzinie, znajomość dorobku poprzedników w danej dziedzinie, myślenie krytyczne, motywację osiągnięć, a i motywację immanentną, panowanie nad emocjami, kierowanie emocjami, wiarę w sukces, wiarę we własne siły, zaufanie do siebie, niezależność, odporność na nacisk społeczny, wytrwałość, cierpliwość, solidność pracy, pilność i zaangażowanie oraz świadomość wzbogacania dorobku kulturowego.

Twórczość wybitna to *szczególny rodzaj twórczości dojrzałej* (tamże, s. 218), bo prowadzący do dzieł zmieniających dziedzinę życia i twórczości. Twórczość wybitną charakteryzuje (ponad to, co powyżej): spolegliwość, odpowiedzialność, znoszenie ryzyka, koherentność (organizowanie w harmonijną całość myśli, uczuć i spostrzeżeń). I. A. Taylor (1975) wskazuje odmienne poziomy twórczości, jako że podstawą wyznaczenia poziomów jest kryterium celów. Wedle autora mamy twórczość: ekspresyjną (spontaniczno-ekspresyjną), zawodową (techniczną), wynalazczą (inwencyjną), innowacyjną i wyjątkową (wybijającą się).

Twórczość ekspresyjna to twórczość charakterystyczna dla dzieci, związana raczej z samym działaniem. Niezbyt istotne wydają się konkretne umiejętności czy w ogóle istnienie namacalnego wytworu. Ponieważ na tym poziomie nie jest wymagana ani oryginalność, ani wysoka jakość wytworu twórczość ekspresyjną charakteryzować będzie: spontaniczność, zadziwienie światem, zadawanie pytań, wyobrażenia, myślenie dywergencyjne, otwartość, optymizm, zabawa, radość przygody. Twórczość ekspresyjna I. A. Taylora ma znamiona twórczości płynnej E. Nęcki.

Twórczość zawodowa (techniczna) typowa jest dla pracy zawodowej, najczęściej na tym poziomie znajdują się twórcy profesjonalni. Celem jest generowanie rzeczy oryginalnych choć profesjonalizm ich twórczości nie musi oznaczać bardzo wysokiego poziomu wytworów. W wielu przypadkach na tym poziomie mamy do czynienia raczej z odtwarzaniem niż tworzeniem (Stróżewski 1983). Wymagane są jednak wiedza, doświadczenie, wprawa i nieprzeciętne umiejętności: rozwiązywania problemów, realistycznego stawianie celów, a także: motywacja zadaniowa, biegłość operacyjna przetwarzania informacji, generatywność, poszukiwanie

przyczynowości, intuicja. Twórczość zawodowa I. A. Taylora zdaje się być bliska twórczości skryzalizowanej E. Nęcki.

Twórczość wynalazcza oznacza wykorzystanie dostępnej jednostce wiedzy w nowy sposób, dopatrywania się nowych możliwości w zastosowaniu podejść znanych wcześniej. Kojarzona jest z pomysłowością, co oznacza, że konieczne stają się (prócz wiedzy i doświadczenia w określonej dziedzinie) umiejętności: stawiania pytań, redefiniowania problemów, realistycznego określania celów, selektywnego wyboru problemów do rozwiązania, myślenia krytycznego, panowania nad emocjami, kierowania nimi. Niezbędna jest wiara we własne siły, zaufanie do siebie oraz wytrwałość, cierpliwość, solidność pracy, pilność i zaangażowanie. Zdaje się także ważną umiejętności znoszenia ryzyka.

Twórczość wynalazcza I. A. Taylora wymaga więc umiejętności i dyspozycji twórczości dojrzałej E. Nęcki. Twórczość innowacyjna nie różni się jakościowo od twórczości inwencyjnej, polega ona bowiem na dostosowaniu istniejących rozwiązań do aktualnych potrzeb otoczenia, na udoskonalaniu, rozwijaniu. Charakteryzuje ją więc szeroka gama umiejętności twórczości dojrzałej, nadto wzmożona aktywność intelektualna i związana z nią motywacja, a także niezależność i autonomia jednostki przełamująca bariery konformizmu.

Twórczość wyjątkowa to twórczość niosąca jakościową zmianę w uprawianej dziedzinie twórczości. Twórczość wyjątkową I. A. Taylora można opisać przymiotami twórczości wybitnej E. Nęcki.

CZĘŚĆ B – ujęcie socjologiczne

Inteligencja – prócz psychologicznego znaczenia – ma również i to socjologiczne, a mianowicie, że odnosi się do warstwy społecznej obejmującej pracowników umysłowych. Tradycyjnie, inteligencja obejmowała m.in. nauczycieli, lekarzy, prawników, artystów, inżynierów, czasem też urzędników. Obecnie, inteligencją określa się osoby zajmujące pozycje zawodowe wymagające wyższego wykształcenia. Zależnie od swego wykształcenia, kwalifikacji intelektualnych i umiejętności pełnią w społeczeństwie funkcje naukowe, kulturowe, ideologiczne. Inteligencja nie jest żadną odrębną klasą społeczną. Nie jest również synonimem intelektualisty, choć

niejednokrotnie inteligent – osoba należąca do warstwy inteligencji – jest intelektualistą.

Intelektualistą jest bowiem osoba, którą cechuje rozwinięta inteligencja (jako zdolności umysłowe) i bogata wiedza (mówimy: «człowiek o dużej kulturze umysłowej i osobistej»). Intelektualista zasoby te wykorzystuje w zawodzie (mówimy: «zajmuje się twórczą pracą umysłową»), kieruje się w życiu raczej intelektem niż emocjami. Intelektualista to – pozwalając sobie na pewne uproszczenie – erudyta, naukowiec (Szymczak 1981, s. 797).

Korzystając z powyższych ustaleń (z części A) można stwierdzić, iż inteligencję jako warstwę społeczną tworzą ludzie wykształceni, zajmujący się twórczą pracą umysłową. Charakteryzują ich wybitne zdolności inteligencji twórczej (poziom twórczości: skryzalizowanej, dojrzałej, wybitnej według E. Nęcki; poziom twórczości: zawodowej, wynalazczej, innowacyjnej, wyjątkowej według I. A. Taylora).

Zadania inteligencji twórczej. Współczesny świat stawia przed inteligencją szereg wyzwań. Permanentny wręcz, zdaje się, kryzys światowy ujawnił załamanie wartości, niedobór zasobów naturalnych, słabości systemu gospodarczego. Poczucie zagrożenia o jutro płynie z ekspansji naukowo-technicznej, dominującego charakteru technologii informatycznych, przepływu migracyjnego, starzenia się społeczeństw, rutynizacji, standaryzacji i algorytmizacji pracy, niepewności zatrudnienia i bezrobocia, klimatu rywalizacji...

Zadania inteligencji – inteligencji twórczej, jakie jawią się na tym tle, są wyjątkowo ważne, poważne, doniosłe. Nie idzie więc już tylko o innowacje produktowe i procesowe, technologiczne, marketingowe, organizacyjne, a nawet finansowe (Jędrych 2013, s. 48-49), a głównie o innowacje społeczne. Inteligencja twórcza obdarzona zostaje wyjątkowym zadaniem: kreowania innowacji społecznych i podnoszenia jakości życia.

Innowacje społeczne określane są jako «innowacje najbliższe człowiekowi», «innowacje z ludzką twarzą», są nowymi pomysłami wychodzącymi naprzeciw niespełnionym potrzebom istniejącym wokół nas. To dzięki nim *nasze codzienne życie może być łatwiejsze, efektywniejsze, zdrowsze* (tamże, s. 86). Bliższy opis innowacji

społecznych nakazuje uwzględnić różne podejścia i zakresy znaczeniowe.

Innowacje społeczne rozumiane są jako znaczące, oszczędne i trwałe zmiany w sposobie rozwiązywania problemów społecznych (Nilsson 2003), są nowymi, trwalszymi, efektywniejszymi, bardziej «zrównoważonymi» niż istniejące rozwiązaniami problemów społecznych. Nowe rozwiązania tworzą wartość raczej dla całego społeczeństwa niż dla pojedynczych jednostek.

Innowacjami społecznymi nazwano generowanie i wdrażanie w życie nowych idei dotyczących tego, jak ludzie powinni zorganizować działania lub interpersonalne relacje w celu zrealizowania zadań. Są to nowe pomysły dotyczące systemów i interakcji społecznych o dużym wpływie na ludzkie życia. Istotnymi dla innowacji społecznych są cztery główne wymiary:

- zaspokojenie ludzkich potrzeb (zawartość innowacji),
- zmiany w stosunkach pracy (proces),
- wzrost potencjału ludzkiego (kapitał społeczny),
- dostęp do zasobów (*empowerment*) (za: Jędrych 2013, s. 91).

Innowacje społeczne odnoszą się do nowych pomysłów, które zaspokajają istniejące społeczne, kulturowe, ekonomiczne i środowiskowe potrzeby dla dobra ludzi i planety. Prawdziwe innowacje społeczne trwale zmieniają percepcję, zachowanie, struktury, które były przedmiotem wyzwań. Centrum Innowacji Społecznych (Kanada, Toronto) określa innowacje społeczne jako ideę działającą dla dobra publicznego.

Innowacje społeczne oznaczają pewne zmagania przeciwko interesom, zwyczajom oraz «zaraźliwą odwagę», która zachęca do zmian. Cechuje je to, że: *są zazwyczaj nowymi kombinacjami lub hybrydami istniejących rozwiązań, elementów niż całkowicie nowymi rozwiązaniami; ich wdrożenie często wymaga przekroczenia granic organizacyjnych wewnątrz organizacji, sektora, dyscypliny nauki; w przeciwieństwie do innowacji technologicznych wymagają nowych społecznych związków (relacji) między ludźmi dotąd niewspółdziałających ze sobą, i za pomocą których otwierają się drogi do dalszych innowacji* (tamże, s. 86).

Misją inteligencji twórczej winien być wzrost kulturowy, zmiany światopoglądowe, wizją – innowacje społeczne.

Bibliografia

1. Amabile T. M. (1996), *Creativity in Context. Update to the social psychology of creativity*. Boulder, Westview Press.
2. Dobrołowicz W. (1982), *Psychologia twórczości*. Kielce, Wyższa Szkoła Pedagogiczna im. Jana Kochanowskiego.
3. Dobrołowicz W. (1984), *Elementy psychologii twórczości technicznej*. Kielce, Związek Nauczycielstwa Polskiego. Ośrodek Usług Pedagogicznych i Socjalnych.
4. Dobrołowicz W. (1989), *Problemy wyobraźni w twórczości naukowej i technicznej*. (w:) Wybrane zagadnienia kształcenia i wychowania dzieci i młodzieży. (red.) S. Popek. Lublin, Wydawnictwo UMCS.
5. *Encyklopedia Socjologii* (1998), Warszawa, Oficyna naukowa, t. I.
6. Góralski A. (1996), *Reguły treningu twórczości*. Warszawa, Wydawnictwo Naukowe Scholar.
7. Guilford J. P. (1978), *Natura inteligencji człowieka*. Warszawa, PWN.
8. Jędrych E. (2013), *Inwestowanie w innowacje społeczne w organizacjach gospodarczych*. Warszawa, PWN.
9. Karwowski M. (2008), *Spory wokół pojęcia kreatywności w pedagogice twórczości*. Ruch Pedagogiczny nr 5-6, s. 5-18.
10. Konecki K. (2002), *Pozyskiwanie pracowników o strategicznych kompetencjach*. (w:) Szkice z zarządzania zasobami ludzkimi. (red.) H. Król. Warszawa: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Przedsiębiorczości i Zarządzania im. Leona Koźmińskiego.
11. Kwiatkowski S. M., Sepkowska Z. (2000), *Budowa standardów kwalifikacji zawodowych w Polsce*. Warszawa-Radom, Biblioteka Pedagogiki Pracy.
12. Limont W. (1996), *Analiza wybranych mechanizmów wyobraźni twórczej. Badania eksperymentalne*. Toruń, UMK.
13. Nęcka E. (2000), *Twórczość*. (w:) Psychologia, (red.) J. Strelau. Gdańsk, GWP, s.781-807.
14. Nęcka E. (2001), *Psychologia twórczości*. Gdańsk, GWP.
15. Nilsson W. O. (2003), *Social innovation: An exploration of the literature* (www.sig.uwaterloo.ca/documents/SocialInnovation.pdf).
16. Oleksyn T. (2000), *Zarządzanie kompetencjami w organizacji*. (w:) Szkolenie i rozwój pracowników a sukces firmy. (red.) A. Ludwicyński. Warszawa: Polska Fundacja Promocji Kadr.
17. Pol E., Ville S. (2009), *Social innovation: Buzz word or enduring term?* Journal of Socio-Economics, nr 38(6).
18. Słownik języka polskiego, (red.) M. Szymczak, (1981), Warszawa, PWN, t. I: A-K.
19. Stróżewski W. (1983), *Dialektyka twórczości*. Kraków, Polskie Wydawnictwo Muzyczne.
20. Szewczuk Wł. (1979), (red.), *Słownik Psychologiczny*. Warszawa, PWN.
21. Szmidt K. J. (2013), *Pedagogika twórczości*. Sopot, GWP.
22. Taylor I. A. (1975), *An emerging view of creative actions*. (w:) Perspectives in Creativity, (red.) I. A. Taylor, J. W. Getzels. Chicago, Aldine.
23. Tokarz A. (1989a), *O wzbudzaniu ciekawości*. Cz. I. Charakterystyka zjawiska, „Przegląd Psychologiczny” nr 3.

24. Tokarz A. (1989b), *O wzbudzaniu ciekawości*. Cz. II. Stymulatory ciekawości i motywacji poznawczej. „Przegląd Psychologiczny” nr 4.
25. Trzebiński J. (1978), *Z badań nad uwarunkowaniami oryginalności myślenia*. Wrocław, Ossolineum.
26. Tyszka T. (2000), *Psychologia ekonomiczna*. (w:) Psychologia. (red.) J. Strelau. Gdańsk, GWP.
27. Zdankiewicz-Ścigała E., Matuszewski T., (2000), *Wyobrażenia jako pierwsza forma doświadczenia generowanego przez jednostkę*. (w:) Psychologia, (red.) J. Strelau. Gdańsk, GWP.

Малгожата Франс

ТВОРЧА ІНТЕЛІГЕНТНІСТЬ (психологічне і соціологічне трактування)

Інтелігентність має багато визначень, але найчастіше її пов'язують із пізнавальною діяльністю. Інтелігентність взаємодіє зі здібностями з різних сфер людської психіки. Термін «інтелігентність» застосовується широко, тому вирізняють кілька її типів: когнітивну (абстрактну), вербальну, суспільну, емоційну, культурну і творчу. Інтелігенцією називають також суспільну групу, яка живе за рахунок роботи розуму. В сучасному розумінні інтелігентними є особи, які займають посади, що вимагають вищої освіти. Про інтелігентність ми говоримо, коли маємо на увазі людей, які займаються творчою розумовою працею.

Ключові слова: *творча інтелігентність (психологічне трактування), інтелігентність (соціологічне трактування), соціальна інновація.*

Malgorzata France

CREATIVE INTELLIGENCE (A Psychological and Sociological Perspective)

Intelligence has been defined in many ways but most often it was consociated with a cognitive capability of a special kind. Intelligence cooperates with the abilities of various spheres of the human psychic. Therefore, the term “intelligence” is broad in its range, and on that account different types of intelligence are being distinguished: cognitive (abstract), verbal, social, emotional, cultural, and creative. The name of intelligentsia is also used to denote a social class which members support themselves by engaging in mental labour. Nowadays, the name “intelligentsia” is used to denote people working on positions requiring higher education. We use the word to describe people who occupy themselves with creative mental labour.

Key words: *creative intelligence (psychological perspective), intelligence (sociological perspective), social innovation.*

Одержано 12.12.2015 р.